

ETO: 792.03"1979"(497.113)

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

792.071.2.027

DOI: 10.19090/hk.2023.1.43-56

SZABÓ Réka Dorottya

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvi és Irodalmi Intézet
Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék
Szeged, Magyarország
rekadorottyaszabo@gmail.com

AZ ÉRTELMEZÉSI DIFFERENCIÁTÓL A MŰSORPOLITIKAI VITÁIG

Sík Ferenc: Nem élhetek muzsikaszó nélkül (Népszínház, 1979)

From differences in interpretation to programme
policy arguments

Ferenc Sík: I Can't Live Without Music (National Theatre, Subotica, 1979)

Od razlika u interpretaciji do rasprave o politici repertoara

Ferenc Šik: Ne mogu da živim bez muzike (Narodno pozorište, 1979)

1979. november 16-án a szabadkai Népszínház Magyar Társulata Sík Ferenc rendezésében bemutatta Móricz Zsigmond *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című művét. Az elemzés a Philther-módszertant követve a szakmai, illetve a közönség által létrehozott szövegeket tekintve elsődleges forrásnak meghatározza az előadás relevanciáját a szabadkai színház-történet és -diskurzus szemszögéből, rekonstruálja azt, valamint az előadás hatástörténetét és az ambivalens fogadtatás miatt kialakult sajtóvitát vizsgálja.

Kulcsszavak: Sík Ferenc, *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*, vita, szabadkai Népszínház, Magyar Szó

Az előadás színházkulturális kontextusa

1951 és 1985 között a szabadkai Népszínház műsorpolitikáját alapvetően az az átnevelési program határozta meg, amely a hagyományos, polgári színházi alapokra szocialista követelményeket kielégítő színházat igyekezett építeni.

A két irányzat összeegyeztetése kihívásos feladatnak bizonyult, a közkedvelt népszínművek és zenés vígjátékok mellett a repertoárban helyet kellett biztosítani a közönség által kevésbé favorizált, ízlésformáló, komolyabb hangvételű műveknek is. A szakmai kritika szigorúan bírálta a periódus komolytalan, pusztán szórakoztatni szándékozó előadásait, és elvárta, de legalábbis igényt mutatott a gondolkodásra serkentő, szocialista színházforma iránt. Ennek ellenére az időszakban „műsorpolitikai elmozdulás vehető észre a zenés darabok irányába” (Káich 2016, 288), operettek kerülhettek fel a repertoárra, ami éles kontrasztban áll a szocialista felfogással, mely a formára mint a népellenesség műfajára tekint (Káich 2016). Bár a műsorlistára tűzött művek kettőssége arra utal, hogy a színház vezetősége igyekezett fenntartani az egyensúlyt a két pólus között, a közönség rendre kifejezte véleményét azzal, hogy a komolyabb hangvételű előadásokkal szemben inkább a szórakoztató produkciókra váltott jegyet.

A Népszínház Magyar Társulata 1979/80-as évadjának előadásai között szerepelt többek között Szophoklész *Antigoné*, valamint Varga Zoltán *A tanítvány* című műve ifj. Szabó István rendezésében. A *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* a két fajsúlyos dráma mellett mint „közönségvonzó, vidám” (Jónás 2023) előadás került bemutatásra.

A színház az 1979-ben bemutatott *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* előtt három alkalommal tűzött műsorra Móricz-művet. 1945-ben a *Sári bíró* (r. Nyárai Rezső) – ami meghozta a társulat első nagy közönségsikerét –, 1953-ban az *Úri muri* (r. Varga István), 1956-ban pedig a *Pacsirtaszó* (r. Varga István) került bemutatásra. A fogadtatás az utóbbi két produkció szempontjából meglehetősen heterogén volt, de a kritika mindkét esetben kifogásolta a rendezői (félre)értelmezést és a Móricz-művek népszínművesítését (Káich 2016, 138). Hasonló helyzet alakult ki a Sík Ferenc által rendezett *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* kapcsán is: míg a kritika ismét az előadás rossz értelmezését, igénytelen megvalósítását hangsúlyozta, a közönség rajongott érte. Gerold László és Csordás Mihály publikált róla elemzést – előbbi pedig vitát indított elsősorban az előadás befogadásáról, tágabb értelemben viszont a színház feladatáról és a repertoár alakulásáról.

Dramatikus szöveg, dramaturgia

A szerző a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* műfaji meghatározását illetően vígjátékot jelöl meg alcímként – aminek tudatában jogosnak és indokoltnak mondható a rendezői értelmezés, ugyanakkor kétségekívül jogosak és helyt-

állók a kritikusok érvei is a mű színmű-jellege mellett. Schöpflin Aladár az 1928-as ősbemutatóról (Nemzeti Színház Kamaraszínháza) megjelent tudósító elemzésében pozitív értelemben hangsúlyozza a mű könnyedségét: „[Móricz Zsigmond] nem akar egyebet, mint mulattatni azokkal az alakokkal, akiket emlékeinek derűs vagy az emlékezéstől derűssé vált részéből felidézett” (Schöpflin 1928, 844). Vele szemben Kosztolányi Dezső az előadásról és a Móricz-műről Csehovra asszociál, a „semmittevés e fájó nirvánájára” (Kosztolányi 1928, 738) – a szerző szerint a gátlástalan mulatozás és játszadozás képében a drámai eseménytelenséget írta meg. Az ősbemutató hagyományteremtő tényezőjének tekinthető tehát a kettős értelmezés, Gerold azonban a *Magyar Szóban* megjelent elemzésében arra tesz utalást, hogy a *Nem élhetek muzikaszó nélkül* színjátszási hagyománya a tisztán komikus értelmezési tendenciát követi.

A Népszínház előadásán a források alapján nem dolgozott dramaturg, a kritikai visszhang a rendező nevéhez köti a dramaturgiai megoldásokat is. A nézői-olvasói visszajelzések nem térnek ki magára az előadásra, nem elemzik a színpadi történéseket, a játékot vagy a szcenikát, a Gerold-kritikában megfogalmazottak ellen pedig helytálló érvelés hiányában szólalnak fel, így a rendezés, a színészi játék és a színpadkép rekonstruálása szempontjából a Gerold László és Csordás Mihály által írt elemzések, az előadásról fennmaradt fényképek, illetve a főszerepet alakító Jónás Gabriella utólagos visszaemlékezései vehetők figyelembe.

Az eredeti Móricz-mű és a színpadi feldolgozás közötti legfontosabb különbséget vitathatatlanul a tragikum lehetősége, illetve annak kihagyása jelenti. Csordás a *7 Napban* megjelent elemzésében két lehetséges dramaturgi megoldást ajánl fel a színmű „helyes” értelmezéséhez – a mulatság és a szórakozás ironikus olvasatának megteremtését, illetve a mű konkrét helyzeteiből kiérezhető tragikus hangvétel kiemelését –, egyúttal kifogásolja, hogy az előadás egyiket sem alkalmazza.

Eljutottunk a színmű tragikumához, ami legalább – ha nem élünk is a paródia, a groteszk, vagy valami más rendezői segédeszköz lehetőségeivel – megmenthette volna a produkciót. Eleve adott a darabban, csak éppen alig fedezzük fel. Erre építkezhetett volna a rendező és a színész. Szinte véletlenül, itt-ott fel is bukkannak elemei: egy kisborjú miatt csapnak össze az indulatok, az elszegényedett nemesi nénikék házában mindennap ugyanaz a sovány étel kerül az asztalra... Ezen a szalon lehetett volna továbbhaladni, az önpusztító mulatás tragikumát is kibontakoztatva (Csordás 1979, 16).

Gerold a *Magyar Szóban* megjelent *Muzsikaszó – jókivánság* című kritikája a csehovi elemek kidolgozásának hiányát hangsúlyozva, szintén felhívja a figyelmet az alapmű egyes részeiben explicit módon megjelenő tragikumra:

[Sík] nem akarta észrevenni a darab csehovi helyeit. Hogy a slágerszerűen hangzó „nem élhetek muzsikaszó nélkül” előtti két sor sokkal fájóbb – az életem gyászban, dobra verik házam, elhagyott a galambom is végül –, már-már tragikus színezetet ad a címbe emelt harmadik sornak. [...] Ezeket a helyeket kiemelve szintén színpadra állítható a mű (Gerold 1979, 13).

Ezenkívül ő is megemlíti a Móricz-mű (potenciális) ironikus olvasatának elhanyagolását: „Sík minden ironikus jelzéstől óvakodva műdalokkal tűzdelte meg, belecsöppentett egy kis Kossuth-búbánatot is, s nem utolsósorban ostobára vette a helyzeteket és a szerepeket” (Gerold 1979, 13).

Jónás Gabriella visszaemlékezésében elmondja, „nem tudom megmondani, hogy a színházi átirat mennyiben tért el az eredeti Móricz-műtől, azt viszont tudom, hogy a rendező, a díszlet- és jelmeztervező [...] egy történelmi pillanatképet szeretett volna mutatni” (Jónás 2023). Dramatikus szöveg hiányában, a reflexiókra alapozva feltételezhető, hogy az átirat változtatásai a tragikus elemek kihagyását leszámítva jelentéktelenek.

Csordás mindemellett a próbafolyamat feltételezett rövidegét¹ teszi felelőssé az igénytelen dramaturgi munkáért, ami miatt „[...] a jelenetek kidolgozatlanul fűződnek egymáshoz” (Csordás 1979, 16).

Rendezés

Sík Ferenc rendezői munkásságát tekintve több szempontból is fontos szerepet tölt be Móricz Zsigmond *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című műve: először 1969-ben vitte színpadra a Békés Megyei Jókai Színházban, majd tíz évvel később, 1979-ben játékfilmet rendezett a mű alapján, és ugyanebben az évben a szabadkai Népszínházban mint vendég rendezte meg az azonos című előadást.

---

¹ A próbafolyamat időtartamával kapcsolatban a források különböző, egymást megkérdőjelező információkat közölnek. Egy, a bemutató előtt négy hónappal a *7 Napban* megjelent beszámoló szerint a próbák már megkezdődtek (Anonim 1979, 8), míg a *Magyar Szó* szeptember 4-i tudósítása szerint „az előadás próbái már a múlt hét elején megkezdődtek Sík Ferencnek, a pécsi Nemzeti Színház főrendezőjének irányításával” (N. M. 1979, 10). Csordás Mihály a *7 Napban* publikált kritikájában azt állítja, hogy „rövid idő alatt, mindössze öt-hat próbával készítette el Sík Ferenc vendégrendező Móricz Zsigmond művének előadását” (Csordás 1979, 16). Az ellentmondással kapcsolatban Jónás Gabriella tisztázta, hogy a próbafolyamat hosszúsága „hat hét [volt], mint minden rendes színházi időszakban” (Jónás 2023).

A mű a szerző születésének századik évfordulója alkalmából került bemutatásra a Népszínházban (N. M. 1979, 10), melynek állandó társulatához három magyarországi alkotó csatlakozott: a rendező Sík Ferenc, a díszlettervező Csányi Árpád és a jelmeztervező Schäffer Judit. A készülő előadásról a sajtóban először 1979 júliusában esik szó a Népszínház következő évadismertetőjének keretei között (Anonim 1979, 8), s nem sokkal ezután jelenik meg a *7 Napban* Szűcs Imre beszélgetése Sík Ferencsel mint a Gyulai Várszínház művészeti vezetőjével (Szűcs 1979, 16). Az interjú középpontjában a Várszínház repertoárjának és alkotóinak nemzetközisége, illetve a Sík által vallott „egységes magyar esztétika” kérdése áll, ugyanakkor elhangzik általa a későbbiekben kulcsfontosságúnak minősíthető gondolat is: „a mű és a közönség mindinkább együtt él és lélegzik nálunk is. És tagadhatatlan értéket jelent az is, hogy a színházi élményszerzés egyre inkább népünnepélylé válik” (Szűcs 1979, 16). A szabadkai rendezéssel kapcsolatban a beszélgetés meglehetősen szűkszavú, de a zárógondolat mégis mintha predesztinálná a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* kettős fogadtatását a bácskai városban: „Örömmel vállalom ezt a megbízatást, mert ebből a műből már filmet is csináltam, s noha a kritika »levágta«: a közönség nagy tetszéssel fogadta. Így tehát most sem kell ennél »rosszabbtól« tartanom” (Szűcs 1979, 16).

Az előadás architextuális besorolásával kapcsolatban már a premier előtt is ellentétes megállapítások születtek. Az első, ismeretlen szerzőtől származó, júliusi említés kiemeli, hogy az előadás alapja színmű: „megkezdődtek a próbák Móricz Zsigmond *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című színművéből is” (Anonim 1979, 8), míg egy másik, szintén a próbafolyamat elindulását ismertető szövegrészlet „megzenésített vígjáték”-ként (N. M. 1979, 10) utal a Móricz-adaptációra. Az előadás vígjáték-jellege tehát elsősorban a dramaturgi-rendezői értelmezésnek tudható be. Sík interpretációja minden bizonnyal nem véletlenül kerüli ki a tragédiát, saját elmondása szerint fontos számára, hogy a produkció a közönség szemében legyen sikeres (Szűcs 1979, 16). Ezt a célt a szabadkai *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* kétségkívül teljesítette, hiszen „több mint százszor előadták, vidékre is gyakran hívták ezzel a társulatot”² (B. Z. 2009, 33); „A *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* egyértelműen szórakoztatni akart” (B. Z. 2009, 33).

A rendezés egyik indokolatlan és felesleges, pusztán a „»féktelen« tombolás”-t (Csordás 1979, 16) szolgáló elemeként Gerold és Csordás egyaránt

² Jónás a közönségsikert alátámasztva kiemelte, hogy „három és fél évadon keresztül több mint százszor játszottuk. A végére már igazgatói rendelettel tiltották le az előadást, mert a szervezőktől minden vidéki kultúrház, vidéki színház [...] újra kérte a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*-t, mert a közönség követelte” (Jónás 2023).

megemlíti a jelenetet, amikor két felvonás között a Balázs szerepét alakító Medve Sándor a színpadot elhagyva a nézőtérre lép, és ott folytatja a mulatozást, sőt, „körbedalikáztatja a nézőteret” (Gerold 1979, 13), amivel „a keserű mulatás »jópofa« nótázássá szelidült – vacsora utáni (vendéglői) műsorokhoz” vált hasonlóvá (Csordás 1979, 16). Gerold e jelenet kapcsán egyenesen a rendezőválasztást problematizálja: „miért nem kerestek olyan rendezőt, aki ebből a Móricz-műből színházat is akar csinálni” (Gerold 1979, 13).

Csordás cikkét parafrázálva Káich Katalin így összegzi a produkciót: „ki kell mondani, hogy az ilyen előadás méltatlan mind a színházhoz, mind a színészekhez, mind pedig a Móricz-évfordulóhoz” (Káich 2016, 140).

Színészi játék

A színészek játékaival kapcsolatban a kritikusok mindenekelőtt (a rendezéshez hasonlóan) a kidolgozatlanságot és a felszínességet kifogásolják: „A rendező és a színészek komolyabb koncepció nélkül láttak munkához, és mindvégig a felszínen is maradtak. Szerepét alig sikerült valakinek könnyedén és részbeni sikerrel eljátszania, a többi bejáródott is kipróbált gesztusaival próbálkozott” (Csordás 1979, 16). A két kritikus véleménye többnyire megegyezik az alakítások szempontjából, és ugyanazon színészek játékát emelik ki:

Jól oldotta meg feladatát Bada Irén Birike szerepében. Hamis hangok nélkül játszik, jóízűen végigfalatozva az előadást. Alaktításának párja Santa Annáé, akinek Kisvicáknéja néhány ecsetvonással készült jellemrajz. Karna Margit Zsani nénije markáns figura, észrevevesszük a színpadon. Albert Mária Borcsája Süveges Eta Pepi nénijével rokon, érzelmeket képvisel. Földi László szomorú zenésze móríci világból való. Kotroba Júlia Veronikája inkább a hangjában él. Santa Puszt Lajos a színmű végső mondandóját, a megbékélést húzza alá játékaival (Csordás 1979, 16).

[H]atásos, ügyes Bada Irén locska Birije. (Bár ezt inkább Szűcs Hajnalának kellene játszania.) A pesti uracsot játszó Földi Lászlónak van egy mondata, amikor kijelenti, hogy álmos, s ez színészilag az egész előadás leghitelesebb pillanata. (Nem inkább neki kellett volna Balázs szerepét adni?!) Korrekt Santa Anna mint Kisvicákné és Albert Mária mint Borcsa. Santa P. Lajos göregáboroszkodik. Kotroba Júlia a csábos Veronika szerepében pedig nagyon erőtlen (Gerold 1979, 13).

A Jónás Gabriella által formált főszerepről mindkét forrás sikertelen alakításként számol be. Csordás a szerep érzékelhető konstruáltságát, a gesztusok sematikus alkalmazását emeli ki: „valami mozaikot próbált adni eddigi alakításából, Pólíka szerepében” (Csordás 1979, 16), Gerold szerint pedig „gesztusai, mondatai egyaránt fedezet nélküliek” (Gerold 1979, 13). Medve Sándor játékaival szintén elégedetlen a kritika: „Balázsként nem lépi át a szerény műkedvelés színvonalát, egy-két mondatnyi igaz, emberi hangja van, különben az előadás stílusában mesterkél” (Gerold 1979, 13). Medve gyenge szerepformálásának oka minden bizonnyal a nem megfelelő szereposztás – vele kapcsolatban ezt mindkét kritikus megjegyzi. „Medve Sándor nem találta meg és nem is találhatta meg valódi énjét Balázs szerepében” (Csordás 1979, 16) – Gerold a férfi főszerepre Földi Lászlót találja alkalmasnak (Gerold 1979, 13).

Majoros Kati Mina-alakítása „biztos kézzel formált”, szavai és mozdulatai között nincsenek hézagok (Csordás 1979, 16). Csordás szerint egyedül ő „tündökölt csak megszakítás nélkül, idegenül kicsit környezetétől” (Csordás 1979, 16). A megformált szerep elidegenítő jellegét Gerold is érzékeli: „A süket és hiú Mina néni igazi ziccer-szerep, nem lehet rosszul csinálni. Majoros Kati hatásos is, csak hogy egy másik előadásból szólózott ide” (Gerold 1979, 13).

Az előadás legkiválóbb játéka Süveges Eta³ nevéhez köthető, kinek Pepi nénije a „legjobb, a legteljesebb szerepformálást” (Gerold 1979, 13) jelenti. Süveges ezenkívül „[...] mélyíteni is próbálta szerepét, Pepi nénije kiválik a szabvány-nagynénik közül: ő gondolkozik és érez, gyötrődik és lelkesedik. Azt a világot, amelyet az előadás minden kritika nélkül fogadtat el velünk, ő csak úgy tudja elviselni, ha le-lehajt egy kupicával...” (Csordás 1979, 16). Süveges Pepi nénije az előadás szinte egyetlen rétegzett, emberi karaktere, „ellentmondásokból szőtt, tragikomikus, eleven figura” (Gerold 1979, 13), amely sikeresen reprezentálja a Móricz-színmű csehovi kettősségét, s amely – az előadás legtöbb komponensével szemben – megjeleníti a féktelen mulatozásban rejlő tragikumot. Alakításával párhuzamba állítható „Karna Margit kardos Zsani nénije, csak [az] kevésbé árnyalt” (Gerold 1979, 13).

³ Süveges Eta 2020-ban, a Magyar Életfa díj átadásának alkalmából adott interjúban úgy nyilatkozott, hogy „mi a közönségért voltunk, a mai színészekre pedig már nem ez jellemző. Persze fontos a szerep, fontos egy színész számára, hogy hogyan építi fel a karakterét, de a közönség reakciója, befogadása számunkra még ennél is lényegesebb volt” (Szerda 2020, 12–13). Ez a kijelentés jelen elemzés szempontjából fontos, mivel a Sík-rendezté *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* szintén ezt az alkotói szándékot, a közönség igényeinek való megfelelést tükrözi, és éppen ezért hagyja ki a színpadi adaptációból a tragikus elemeket. Ugyanakkor pont Süveges Eta alakítása az, ami tragikomikus és ellentmondásos árnyaltságával mélyíteni igyekszik az előadást.

Színházi látvány és hangzás

Az előadás színpadképe (Csányi Árpád) – a sajtóorgánumokban megjelent fényképek alapján – a történelmi nagyrealizmus elvét követi. Jónás Gabriella megerősíti, hogy a sajtóorgánumokban megjelent fényképeken csak részlegesen látható díszletek Zsani néni birtokát reprezentálják: „egy fehérre festett udvarház bejárata, kijárata ablakokkal, lépcsővel” (Jónás 2023). A más helyszíneken játszódó jelenetek „a színpad előterében voltak”, elsötétített háttér előtt. Jónás ezenkívül kiemeli a jelmezek (Schäffer Judit) korhű jellegét: „azt láthatta a közönség, ahogy ezek a hölgyek, urak öltöztek akkor” (Jónás 2023).

A díszletek és a jelmezek még inkább hangsúlyozzák az előadás „polgári giccs”-jellegét, nem kínálnak új interpretációs lehetőségeket, ráadásul igyekeznek elfedni minden tragikumot sejtető részletet: „a jellegtelen díszletet tervező Csányi Árpád (Budapest) és az ízléstelen jelmezeket csináló Schäffer Judit (Budapest) azonban teljesen elgiccsesítették az előadást. Ragyogóra mosdatták a háromnapos álmodást, fényesre glancolták a gyűröttséget, beparfümözték az enyészetet” (Gerold 1979, 13). A kritikai recepció szembevetően szűken és inkább pejoratívan fogalmaz a színpadképről: „Csányi Árpád és Schäffer Judit vendégként készítette el az előadás díszleteit és jelmezeit, kevés igénynyel” (Csordás 1979, 16).

A megjelent fényképek alapján megállapítható, hogy a színpadi történéseket élőzene kísérte. Jónás elmondta, hogy „a zenészek kosztümbe öltözve voltak a színpadon” (Jónás 2023). A zenei válogatást műdalok képezték: az előadásban felhangzó *Akácós út...* és *Most kezdődik a most kezdődik a tánc...* című dalokra Gerold „nótakívánság-hangverseny”-ként (Gerold 1980, 13) reflektál. A legtöbbször visszatérő, domináns dal a címadó *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* volt, de elhangzottak még az *Ég a kunyhó*, a *Ma este nem gondoltam rád*, illetve a *Nem ütök a jogászt agyon* című műdalok is, melyek a Móricz-drámában is egyértelműen a cselekmény hangsúlyos pontjait emelték ki.

Az előadás hatástörténete

A korábban említett műfaji bizonytalanság az alapmű kettős interpretációjával magyarázható. Gerold László a *Magyar Szóban* november 18-án megjelent, *Muzsikaszó – jókívánság* című párbeszédindító kritikája a Móricz-mű ideális színpadi értelmezését nevezné színműnek. Kosztolányira hivatkozva bizonyítja az alapmű színmű-voltát, hangsúlyozva a karakterek és a cselekmény csehovi jellemvonásait:

[Kosztolányi] „vidám”, de „hetyke” élőhalottaknak látja a Móricz-mű alakjait, s ezzel a lehető legpontosabban meg is határozza nem csak az alakok kettősségét, hanem az előadás jellegét is. Sajnos, a rendezők, régen is, ma is csak a két jelzőt olvasták el, s arra nem figyeltek fel, hogy a mulató dzsentrí, Balázs, a királynőt játszó, truccoló kis felesége, Pólíka, meg a többiek [...] csehovian „élőhalottak”. Következésképp a darab megjelenítése nem Móricz sorainak – „olyan furcsa, olyan keserves, olyan tragikus itt az egész hangulat” – szellemét követi, hanem tobzódik a boros, kocsmázó, gügyén humoros jelenetekben (Gerold 1979, 13).

Csordás is kifogásolja az eredeti műben megtalálható tragikus vonások kidolgozatlanságát, sőt, kiiktatását – bár a Móricz-szöveg több eleme is nyíltan utal a megrendülésre, a szereplők „sorsának tragikumát mégsem érezzük” (Csordás 1979, 16). Színműnek tehát – a csehovi dualizmus megjelenítésének és az árnyalt ábrázolásmódnak hiányában – az előadás aligha nevezhető. Vígjátéknak azonban annál inkább: a kritika és a közönség visszajelzése a produkció könnyed és szórakoztató jellegében megegyezik.⁴

A színmű-vígjáték értelmezési kettősség okozta feszültség természetesen nem korlátozódik az előadás architektuális besorolására. Tágabb értelemben valójában ez az interpretációs különbség a magja a kritikus(ok) és a közönség között kibontakozó diskurzusnak. Gerold közvetlenül a bemutató után megjelent, az előadás hiányosságait és esztétikai igénytelenségét („Nyugodtan írhatam volna giccsparádét, tömény ízléstelenséget is címként, [...] nem tévedtem volna” [Gerold 1979, 13]) hangsúlyozó elemzésére a *Magyar Szó* szerkesztőségébe elégedetlen nézői-olvasói reflexiók érkeztek válaszul, melyek közül kettő meg is jelent a napilap *Közös Íróasztalunk* című rovatában (Börcsök 1979, 14; Brasnyó 1979, 14). Ezekből a levelekből kiderül, hogy „a közönség szünni nem akaró tapssal és virággal jutalmazta a szabadkai művészeket az előadás után” (Börcsök 1979, 14). Az egyik, önmagát a magyar, illetve világirodalomban és a szabadkai színházi életben tájékozottnak valló levélíró állítása szerint a *Nem élhetek muzikaszó nélkül* évek óta az első olyan előadás a Népszínház repertoárján, amit érdemes megnézni, sőt, amelyet „meg kellett nézni” (Börcsök 1979, 14) (ezzel szemben Gerold a kritika elején az előadást úgy jellemzi, mint „az utóbbi évek legnagyobb művészi bukása színházainkban” [Gerold 1979, 13]).

⁴ Egy, a bemutató után jóval később, 2009-ben a *Hét Napban* megjelent, Sík Ferenc munkásságának vajdasági vonatkozásait összefoglaló cikk – az eltérő értelmezésekből kialakult vitát figyelembe véve – már mindkét kategóriát megengedi: „Móricz Zsigmond *Nem élhetek muzikaszó nélkül* című színjátékát, vígjátékát – ahogy tetszik – [...]” (B. Z. 2009, 33).

A rovat szerkesztője, Papp Gábor a beérkezett levelekből idézve összegzi az olvasók álláspontját: „Mi dolgozó vajdaságiak szórakozni akarunk, nevetni és szép dolgokat hallgatni” (Papp 1979, 14). A Gerold-kritikára reflektáló olvasók mindezekkel összhangban egyetértenek abban, hogy „Gerold László súlyosan megsértette a színházat szerető közönséget, a behozatali rendezőket, a szabadkai színház művészeit, de még magát Móricz Zsigmondot⁵ is” (Brasnyó 1979, 14).

A fentiek alapján egyértelműen kirajzolódni látszik a felek által képviselt esztétikai értékek kontrasztja: míg a kritika elsősorban a Móricz-mű felszínes olvasatát és igénytelen színpadi feldolgozását, az öncélú mulatozás ábrázolását kifogásolja, a közönség pont ezt a szórakoztató, gondolkodásra nem serkentő színházat igényli. „A törekvés önmagában nem rossz” – írja Csordás az előadás szórakoztató jellegével kapcsolatban –, „de ha a közönséget szórakoztatni kívánjuk, még nem mentesítettük magunkat a legalapvetőbb minőségi követelmények alól is” (Csordás 1979, 16).

Ezen a ponton érdemes figyelembe venni a rendezővel készült interjú már hivatkozott részletét, melyben Sík amellet, hogy a közönség igényeinek kielégítését hangsúlyozza, elmondja, hogy az általa rendezett, azonos című filmet a negatív kritikai recepció ellenére a közönség „nagy tetszéssel fogadta” (Szűcs 1979, 16). Sík Ferenc, „[ú]gy látszik, azt ismételte meg, amit a filmen is csinált, s amiért a szakkritika alaposan megróttta. Szabadkán is úgy keverte a stílusokat, ahogy a filmben tette, egyetlen elvet követve: az olcsó szórakoztatás elvét” (Gerold 1979, 13).

Gerold László elemzése nem csak elégedetlen nézői-olvasói válaszlevelek megjelenését eredményezte. 1979. december 19-én a napilap szerkesztősége kerekasztal-beszélgetésre invitálta a színház és a kialakult vita iránt érdeklődőket a Népszínház egyik termében. Az eseményről két összefoglaló tudósi-

---

⁵ Ezt minden bizonnyal Gerold következő gondolatmenetére reflektálva állítják: „Szegény Móricz Zsigmond! Tudjuk, életében – bár nagyon szerette a színházat és vágyott utána, egy igazi színházi sikerre – nem volt szerencséje a színházzal, de úgy látszik, holtában sincs. [...] Tudjuk, hogy a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* nem tartozik a nagy Móricz-művek sorába, regényként sem, színműként sem” (Gerold 1979, 13). Bár Gerold szövege valóban kitér az eredeti Móricz-műre és annak szintén megosztó recepciójára („Hiába írták jónévű bírálók, hogy »hosszú idő óta ez az első harmonikusra sikerült írásműve« Móricznak hogy »ékes«, »levegős«, »mintaszerű«, amikor az író iránti minden tiszteletünk ellenére sem látjuk ilyenek.”), a kritika középpontjában természetesen a bemutatott előadás áll. Gerold a későbbiekben egyértelműsíti véleményét: megmagyarázza, hogy kritikája a giccs és a Móricz-mű félreértelmezése ellen szól. „A kritikus [...] móriczi mércével mérte a Móricz-előadást”, ennek értelmében pedig „a műbe épített írói szándékot kérte számon” az előadásban (Gerold 1980, 13). A Móricz-félreértelmezéssel kapcsolatban egyébként Csordás megfogalmazása is hasonlóan konkrét: „Móricz Zsigmond nem ezt akarta” (Csordás 1979, 16).

tás jelent meg: a Burányi N. által írt *Kell vigjáték is, kell dráma is – de csak jó!* a *Magyar Szó* Kilátó című mellékletében, illetve a Németh János által írt *Vita a színházban* a *Képes Ifjúságban*. A vita elsősorban végleg tisztázta, hogy Gerold „nem a színház, nem is a könnyű darabok bemutatása ellen szólt, hanem Móricz Zsigmond védelmében emelte fel szavát. A rosszul értelmezett és rosszul előadott Móricz-mű hibáira, hiányosságaira mutatott rá” (Németh 1979, 18). Ezenkívül ismét kirajzolódott a felek közti legjelentősebb ellentét: a közönség heterogén összetételéből fakadóan a különböző életkörülményekkel rendelkező nézőknek különböző igényeik vannak a színházzal szemben. A felszólalók egy része szerint „az ember, ha elmegy színházba, szórakozni szeretne” (Burányi 1979, 13). A vita egyik résztvevője elmondta, hogy a komolyabb mélységű előadások során „sokszor kimentünk az előadás felénél, mert nem értettük” (Burányi 1979, 13). A beszélgetés középpontjába hamar a Népszínház műsorpolitikája került – a repertoárra kerülő művek kiválasztásával kapcsolatban pedig a jelenlevők színházba kikapcsolódni járó többsége a könnyed és szórakoztató művek mellett agitált: „Ne minket tanítsanak, tanítsák a fiatalságot! Mi szórakozni jövünk ide... Nem tanulni jövünk mi ide. [...] Miért van a színház? A közönségért vagy önmagáért?”, „Üres színtér előtt akarunk játszani? Ha így kell, játsszanak *Antigonét* és ne *Muzsikaszót!*”, „Van, amit nehezebb előadni [...], de ne tűzzenek akkor Szabadkán műsorra olyan darabokat, amelyekkel a színész nehezen tud megbirkózni” (Burányi 1979, 13).

A beszélgetésben résztvevők kisebb hányada szerint mivel népszínházról van szó, „a színháznak eleget kell tennie a közönség azon részének is, amely mindenáron könnyebb darabokat akar, de ki kell tartania népnevelő, közművelődési szerepénél is” (Burányi 1979, 13).

Talán inkább a közönség szellemi szintjéről és az előadásaink művészi színvonaláról, illetve az ezek közötti különbségekről kellene beszélni. Lorca azt mondta, hogy a színház korszakokat alkothat és formálhat. A kritikus is talán ebből indul ki, amikor megnéz egy előadást: vajon formált-e engem ez az előadás vagy sem, a kritikus joga, hogy hogyan ír (Burányi 1979, 13).

A színház közművelő és korszakformáló jellegével kapcsolatban elhangzott, hogy a közönség esztétikai igényeinek finomítása érdekében nem elég a meglévő igényeket kielégíteni: „természetes, hogy a közönségnek is van igénye, ha ezt nem akarjuk növelni, akkor az őt kielégítő darabokat adunk, a színháznak azonban van egy másik feladata is, nevezetesen, hogy emelje a közönség műveltségi szintjét” (Burányi 1979, 13). A közművelő funkciót figyelembe

véve azonban jogosan feltehető a kérdés, hogy miért telt házas mégis a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*, illetve hogyan érte el két év alatt a századik reprízt. „Létezik, hogy a színház lassan négy évtizedes munkája során nem tudta egy picit sem formálni a közönség ízlését?” (Németh 1979, 18.)

Lehet, hogy a darabok megválogatásakor viszonylag kevesebb vígjáték, zenés darab került műsorra. A közönség említett része tehát (úgymond) kiéhezett; alig várta, hogy ilyen fajsúlyú darab kerüljön repertoárra. Ezt látszik bizonyítani a rég nem tapasztalt közönségsiker is, hiszen a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* előadásait táblás ház előtt játssza a színház (Németh 1979, 18).

A beszélgetés alatt a közönség részéről többször is elhangzik a repertoár kritikája, többnyire azt hangsúlyozva, hogy a közönségnek nincs, vagy csak közvetetten van ráhatása a műsorlista alakulására. Ezzel kapcsolatban a felek a közvetítőket okolják és a szakszervezeti megbízottak hozzá nem értését, a nézők részéről pedig alternatív javaslatok hangzanak el. Konklúzióként a *Képes Ifjúság* tudósítója levonja, hogy „a mostani vita is ennek a helyzetnek a következménye” (Németh 1979, 18).

A *Magyar Szóban* megjelent vita és a kerekasztal-beszélgetés hatására Gerold cikket írt a kritikus feladatköréről, ízlésformáló és népművelő szerepéről, melyben még röviden említést tesz a Móricz-mű és az előadás viszonyáról. Megjegyzi, hogy

egyáltalán nem véletlen, hogy ez az ízlésháború éppen most a Móricz-bemutató kapcsán robbant ki. A *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* ugyanis is afféle ízlésbeli vízvázlat. Írója szándéka szerint komoly, már-már tragikus mű, semmiképpen sem olyan szép és ártatlan mint egy dal, a magyar kispolgári színházi hagyomány szerint viszont rózsaszínfelhős nótázó gondülés (Gerold 1980, 13).

Az előadás hosszú távú hatásának tudható be, hogy a szabadkai Népszínház Magyar Társulata 2022. november 8-án, László Sándor rendezésében ismét műsorra tűzte a *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című zenés vígjátékot. Az előadás ez alkalommal a szerző halálának nyolcvanadik évfordulója előtt tiszteleg. Körmöci Petronella, a társulat igazgatója a bemutató sajtótájékoztatóján kiemelte, hogy az új adaptáció bemutatójára „meghívták azokat a még élő szereplőket, akik annak idején az előadásban részt vettek” (Tóth 2022). Jónás Gabriella az új színre vitel kapcsán elmondta, hogy az 1979-es előadásban „kevesebb volt [a zene], mint a mostani szabadkai előadásban” (Jónás 2023). A 2022-es

produkció fogadtatásával kapcsolatban jelen elemzés tükrében kulcsfontosságú megemlíteni, hogy a vígjátékot a bemutató óta telt ház előtt játssza a társulat.

(Cím: *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*; a bemutató dátuma: 1979. november 16.; rendező: Sík Ferenc; szerző: Móricz Zsigmond; díszlettervező: Csányi Árpád; jelmeztervező: Schäffer Judit; társulat: Narodno Pozorište – Népszínház Magyar Társulata; színészek: Jónás Gabriella [Pólíka], Karna Margit [Zsani], Süveges Eta [Pepi], Sánta Anna [Kisvicákné], Kotroba Júlia [Veronika], Bada Irén [Birike], Szűcs Hajnalka [Cselédlány], Medve Sándor [Balázs], Sánta P. Lajos [Lajos bácsi], Földi László [Viktor], Nagy István [Peták], Harkai István [Gergő], Remete Fazekas Piroska [Málcsi], Bácskai Mária [Teréz], Albert Mária [Borcsa], Majoros Katalina [Mina].)

Irodalom

- Anonim. 1979. Hírek a Népszínházból. *7 Nap*, júl. 20. 8.
- Beszélgetés Jónás Gabriellával (Készítette: Szabó Réka Dorottya). Online, 2023. jan. 20.
- Börcsök Ferenc. 1979. cím nélkül. *Magyar Szó*, nov. 25. 14.
- Brasnyó Péter. 1979. Bérletem volt a Szabadkai Népszínházban. *Magyar Szó*, dec. 2. 14.
- Burányi N. 1979. Kell vígjáték is, dráma is, de csak jó!: Színház, közönség, kritika. *Magyar Szó*, dec. 29. 13.
- B. Z. 2009. Sík Ferenc. *Hét Nap*, szept. 16. 33.
- Csordás Mihály. 1979. „Jópofa” nótázás: A Szabadkai Népszínház magyar társulatának Móricz-előadásáról. *7 Nap*, nov. 23. 16.
- Gerold László. 1979. Muzsikaszó – jókivánság: Móricz-bemutató a szabadkai Népszínházban. *Magyar Szó*, nov. 18. 13.
- Gerold László. 1980. Színházi vitánk: ízlésháború: A jó és a rossz kritika közötti különbség az, hogy az utóbbi langyos, udvarló, maszatoló, elvtelen, a jó kritika ezzel szemben elméleti megalapozottságú, szókimondó, szakszerű és elemző. *Magyar Szó*, jan. 12. 13.
- Káich Katalin. 2016. Magyar klasszikusok, kortárs szerzők a műsorrenden (1951–1985). In Uő. *A színész és a színház dicsérete: A szabadkai Népszínház magyar társulatának első negyven éve*. Szabadka: Életjel Könyvek – Újvidék: Vajdasági Színházmúzeum.
- Kosztolányi Dezső. 1928. Nem élhetek muzsikaszó nélkül: Móricz Zsigmond új vígjátéka a Kamaraszínházban. *Új idők* (51): 738.
- Németh János. 1979. Vita a színházban. *Képes Ifjúság*, dec. 26. 18.
- N. M. 1979. Három bemutató. Két vígjáték és egy dráma: Megkezdődtek a próbák a magyar társulatban. *Magyar Szó*, szept. 4. 10.

- Papp Gábor. 1979. Lesújtó kritika – hatalmas közönségsiker. *Magyar Szó*, nov. 25. 14.
- Schöpflin Aladár. 1928. Nem élhetek muzsikaszó nélkül: Móricz Zsigmond vígjátéka a Kamaraszínházban. *Nyugat* (24): 842–845.
- Szerda Zsófi. 2020. „Régen nagyobb jelentősége volt a színháznak”. *Hét Nap*, jan. 26. 12–13.
- Szűcs Imre. 1979. A nemzetközi jellegű színház: Beszélgetés Sík Ferencsel, a Gyulai Várszínház vezetőjével. *7 Nap*, aug. 10. 16.
- Tóth Imre. 2022. „Nem élhetek muzsikaszó nélkül”: Örömteli pillanatokkal várja közönségét a Népszínház. *Szabad Magyar Szó*. Feltöltés dátuma: 2022. nov. 3. <https://szmsz.press/2022/11/03/nem-elhetek-muzsikaszo-nelkul/>. (2023. jan. 10.)

FROM DIFFERENCES IN INTERPRETATION TO PROGRAMME POLICY ARGUMENTS

Ferenc Sík: I Can't Live Without Music (National Theatre, Subotica, 1979)

On the 16th of November, 1979, the Hungarian Company of the National Theatre in Subotica staged Zsigmond Móricz's work *I Can't Live Without Music*, directed by Ferenc Sík. This paper, following the methodology of Philther, by using texts created by professionals and the public as primary sources, determines the relevance of the performance from the aspect of the theatre- and reception history of the Subotica theatre, reconstructs it, and analyzes the arguments provoked by its ambivalent reception.

Keywords: Ferenc Sík, I Can't Live Without Music, argument, National Theatre in Subotica, Magyar Szó

OD RAZLIKA U INTERPRETACIJI DO RASPRAVE O POLITICI REPERTOARA

Ferenc Šik: Ne mogu da živim bez muzike (Narodno pozorište, 1979)

Šesnaestog novembra 1979. godine mađarski ansambl Narodnog pozorišta u Subotici izveo je premijeru predstave *Ne mogu da živim bez muzike* po romanu Žigmonda Morica, u režiji Ferenca Šika. Ova studija, koristeći kao primarni izvor dokumentaciju koju su po metodologiji „Filter“ sačinili publika i struka, definiše relevantnost predstave iz perspektive diskusije i istorije subotičkog pozorišta. U radu se rekonstruiše izvođenje, ispituje uticaj predstave, kao i ambivalentna recepcija koja je izazvala medijsku polemiku.

Ključne reči: Ferenc Šik, Ne mogu da živim bez muzike, rasprava, Narodno pozorište iz Subotice, Magyar Szó